

Oponentský posudek na habilitační práci Jaroslava Daneše **Eseje o politických aspektech řecké tragédie**

Předkládaná habilitační práce se zabývá tématem velmi zajímavým, ale také obtížným a kontroverzním. Však také autor musel věnovat celou jednu obsáhlou kapitolu vyjasňování pojmů, o které jde. Ptá se: co lze rozumět termínem politický v současnosti a co v případě klasických Athén? Přiznávám, že pro mne osobně je přijatelná nejširší možná definice, kterou podává zde citovaný Christopher Rowe (str. 23): "politikou či politickým rozumíme každý aspekt polis, městského či občanského státu jakožto základní jednotky, do níž je společnost integrována." Podle D. M. Cartera bychom pak mohli ještě doplnit, že politikou tragédie je "zájem či starost o lidské bytosti jako součást občanského společenství" (str. 25). Tento široký referenční rámec však neumožňuje rozlišení jednotlivých "starostí". Už na první pohled je zřejmé, že je tu celá škála způsobů, kterými tragédie reflektuje svůj vztah k soudobé realitě - od přímé (byť komplikované a ne zcela jasné) reflexe vzniku a fungování areopagu v Aischylově Orestei k téměř moderní projekci současných válečných událostí na ostrově Mélu na plátno mýtu v Euripidových Trójankách, od narážek na politické problémy, které dokážeme jako takové interpretovat jen proto, že známe datum premiéry (to je případ Sofoklova Filoktéta) až po hry, které nevykazují žádnou spojitost s politickým děním (jako jsou např. Sofoklovy Trachiňanky či Euripidův Hippolytos), zato však jsou velkým slovem k výchovné funkci tragédie, která je nepopiratelná.

Není tedy divu, že existuje celá řada přístupů k této problematice, která je pochopitelně závislá na postoji badatele. Jaroslav Daneš je pečlivě probírá a hledá metodologii, která by co nejvíce vyhovovala jeho potřebám. Počíná výklad od historicko-pozitivistického čtení, podle něhož jsou dramata jen jakýmsi politickými alegoriemi, takže dochází k redukci díla na pouhý politický komentář (pak ovšem musí být známa ona historická událost, o níž jde). V českém kontextu je tu zástupcem tohoto směru nejspíše Luciano Canfora ve svých Dějinách řecké literatury, které byly v Brně přeloženy. Druhý komplex interpretací označuje jako strukturalistickou interpretaci a pod tento emblém zařazuje autory, kteří se inspirovali různými disciplinami (řadí mezi ně Vernanta, Vidal-Naqueta, Goldhilla, Edith Hall). Speciální interpretace pro něho představují badatelé orientující se na současná gender studia vycházející z překvapivého výskytu ženských postav na tragické scéně, které tak kontrastuje s faktickým místem athénské ženy ve

veřejném prostoru určeném mužům (Zeitlin, Foley). Poslední položkou je "nové ritualistické čtení", jehož představitelem je pro něho Richard Seaford. Zkoumá přínos jednotlivých metodologických postupů i jejich limity a dost pochopitelně končí u dvanácti paradoxů, které zformuloval Mark Griffith a které shrnují závěry sporů o charakter tragédie v posledních (asi) šedesáti letech. Jejich poslání shrnul Jaroslav Daneš vcelku jednoduše: "i tak malý soubor, jakým je corpus dochovaných tragédií, totiž nabízí takovou pluralitu, která jednostranná hodnocení tragédie vylučuje" (str. 48).

Ve třech dalších kapitolách pak Jaroslav Daneš na čtyřech tragédiích (Euripidovy Prosebnice a Hérakleovci, Sofoklův Aiás a Filoktétés) demonstruje, jakým způsobem lze odhalit jejich souvislost s politickými koncepty. Nic na tom nemění skutečnost, že zmíněné případové studie mají odlišný charakter. Vlastně to jsou tři pokusy zacílené vždy konkrétním směrem a prověřující možnosti konkrétní analýzy na různém materiálu. Tak sám autor chápe Prosebnice "jako vzorový případ pro zevrubnou analýzu toho, jakým způsobem pracuje drama s významem a symboly" a provádí jeho komplexní rozbor. Pokouší se při tom skloubit postupy nového historismu s prvky ritualistického čtení, close reading a performance criticism. Poslednímu zmíněnému postupu, který zásadně poznamenal poslední čtvrtinu 20. století se sice teoreticky v předešlé kapitole nevěnoval, zato na tomto místě překvapivě v interpretaci dramatu dokázal, že si tyto postupy dokonale osvojil. V případě Héraklovců se omezuje zase na zkoumání jednoho principu, konkrétně termínu "améchania", který označuje bezvýhodnou situaci a bezradnost jednajících postav v takové situaci. Přesvědčivě ukazuje (pomocí close reading), jak je "améchania" v konfliktu politického realismu a politického idealismu překonávána. Poslední interpretační kapitola je věnována zkoumání postavy Odyssea ve dvou Sofoklových dramatech, v Aiantovi a Filoktétovi. V Aiantovi je obraz Odyssea překvapivě kladný, bližší jeho podobě v epické poezii než v tragédii, kde figuruje převážně záporně (viz Trójanky a Hekabé). Zde je to řádný občan polis, schopný překročit své někdejší nepřátelství k Aiantovi, ocenit jeho zásluhy, které nemůže smazat ani přítomný incident, soucítit s jeho osudem, jenž může konec konců potkat kohokoli, zasadit se o jeho pohřeb i proti vůli svých spolubojovníků. Naproti tomu ve Filoktétovi je to lstivý intrikán schopný bez strupulí užít pragmaticky všech dostupných možností (což jsou dolos, bia i peitho) k dosažení svého cíle, který je ovšem v souladu s jeho posláním.

V případě interpretace Prosebnic i v případě Herakleovců se autor

ubránil historicko- pozitivistickému čtení a nepokoušel se text her spojit s konkrétními historickými událostmi nebo osobami. V případě Aianta a Filoktéta však neodolal a odhodlal se alespoň k tvrzení, že "tragédie Aiás vychovává athénské občany k sófrosyné v době, kdy jsou Athény na mocenském vrcholu....tragédie Filoktétés naopak odráží politickou korupci v době upadající slávy Athén" (str. 132, poněkud zjednodušuji). Tato (byť velmi obecná) tvrzení jsou založena na dataci tragédií, která je v případě premiéry Filoktéta jistá (jde o rok 409 př.n.l.), ale v případě Aianta pouze hypotetická a navíc poměrně široká (údajně čtyřicátá nebo třicátá léta). Proti tomuto tvrzení jistě nebude námitek (většina badatelů se na této dataci Aianta více méně shoduje), měli bychom si však uvědomit, že se pohybujeme v rozsahu života jedné generace a můžeme se lehce dostat do pastí.

Tomuto vlastnímu výkladu o politických aspektech řecké tragédie předchází cosi jako prolog - první kapitola, v níž Jaroslav Daneš nastiňuje politický, sociální a genderový kontext athénské divadla, pojednává o svátku Velkých Dionýsií, jeho demokratické, ale i reprezentativní funkci. Poslední, šestá kapitola zase uzavírá výklad pojednáním o výchovné funkci divadla, na který autor několikrát narazil. Toho se týká moje jediná podstatná výtka. Spor Aristotela s Platónem, sám o sobě velmi zajímavý (a dobře autorem zpracovaný) je pro zmíněné období irelevantní. Spor je plodem jiné doby a jiného divadelního kontextu. Kdybychom se chtěli přiblížit fungování divadla v době onoho "zlatého věku" (ten vlastně ztotožňujeme s dobou, kdy máme zachovány texty tragédií a komedií), museli bychom se obrátit nejdříve k mladšímu současníkovi tragiků - k Aristofanovi. Na tuto (samozřejmě badatelům i autorovi známou, ale nereflektovanou) skutečnost přesvědčivě poukázala Nurit Yari v článku *Greek Tragedy in Theory and Praxis, Aristotle's theory of tragedy in the perspective of Aristophanes theatre practice* (Maske und Kothurn 1989, 1, 7-19).

Nad tím se vynořují i další otázky, bez jejichž řešení podle mého soudu nebude možný další vývoj bádání v této oblasti: je vůbec možné pojednávat o politických aspektech řecké tragédie, aniž bychom vzali do úvahy řeckou komedii? Tragédie a komedie jsou jen dvě stránky téže mince. Také (nyní módní) soustředění na model Velkých Dionýsií otázky zjednodušuje. Je přece známo, že ostřejší politické útoky se odehrávaly především na Lenajích, kde nebyli přítomni hosté a Athéňané byli tak říkajíc mezi sebou. Uvědomuji si pochopitelně, že i tady budeme narážet na nedostatek evidence a budeme se mnohdy pohybovat ve sféře hypotéz.

Tato závěrečná poznámka, která směřuje nad okruh autorem stanovených problémů, nikterak neumenšuje mé ocenění Danešovy práce, která se vyznačuje velkou akribií a řadí se mezi ty práce, které překonaly české traktování řeckého dramatu populární nebo popularizační formou a jsou schopny vřadit se do kontextu současného evropského diskursu (Miroslav Šedina, Jakub Čechvala). Jaroslav Daneš k nim přispívá svou velkou citlivostí opřenu o dokonalou znalost antické politické teorie a praxe i výbornou orientací v současných politologických teoriích. Domnívám se, že jeho práce splňuje všechny požadavky kladené na habilitační práci a doporučuji, aby byla předmětem obhajoby.

1. ledna 2015

Prof. PHDr. Eva Stehlíková